

МИХАЙЛО ПОСАЦЬКИЙ

НА РУЇНАХ КОЛОСЕУМ

Не люблю історії. Люблю природу, цвіти на мураві, життя, силу, похід уперед, безупинне змагання, боротьбу, невдачі, хвилинку усміхненого сонця — і знову вдаль. Історія для слабих, нетворчих людей, котрі все обережно і боязко оглядаються назад і приглядаються до минулого, немов до дзеркала, і коли впеняться щодо свого вигляду, набирають тоді йнощо охоти до дальшої дороги.

Яке це слабосиле, яке це скучне, яке негідне мужчини!
Одначе!.. Ось послушайте!..

Я у вічнім місті, в Колосеум. Страшна будівля, ще страшніші руїни. Вид тих звалищ дає нам змогу додуматися, якою гарною, величавою, могутньою була ця будова за часів римських імператорів, що могла рівнятися з єгипетськими пірамідами. За вхід служило вісімдесят аркад, з котрих дві були призначені для кесаря й вищих урядовців, а дві для глядіяторів і їх товариства. Великі луки першого поверху спиралися на дорійських півколюмнах; луки другого поверху спочивали на півколюмнах йонських; третій поверх був украшений стовпами з коринтійським закінченням. На четвертому поверсі замість луків були вибиті в грубих мурах великі прямокутні вікна, що з них кілька переховалося до сьогодні. Довкола Колосеум знаходилися найвеличавіші чуда, створені колинебудь римською архітектурою. Вулиці були вибруковані гранітом, якого не знищили століття. Напроти головного входу сріблвся величезний фонтан, у якому глядіятори вмивали свої рани, або холодили свіжою водою розпалене тіло, згортаючи із себе піт шкрабачкою зі слоневої кости. Статуя Сонця, величезний колос із бронзи, якого сіяючий діядем сягав майже найвищого вершка Колосеум, світнвся на мармуровій підставі, як золота брила. Он там недалеко на горбі видніла скупана в сонці палата кесарів, яка своєю величиною

так і придавлювала людину, з безліччю бічних крил, мармурових сходів, що провадили до городів з терасами, отінених пурпуровими заслонами, розпятими на золотих деревцях. Всюди видніли статуї богів: на вершку дому кесаря, в кожному заглибленні галерії, на рогах вулиць, що ведуть сюди до Колосеум, і на найвищих вершках тріумфальних луків, які у віддалі переривають одностайність круговиду. Довкола амфітеатру міська юрба, подразнена гарячим сонцем і випарами крові, що видобувалися із землі, кітлувала й гуділа.

Представлення зближається. Переходять невільники, похилені під тягарем амфори з фалернийським вином, оперезаної обручами, окрашеної зеленню. Вони вихвалюють доброту вина й запрошують до пиття. Юрба поступається старим лисим сенаторам, — із червоними, від прищів сорокати, носами, — що тепер тільки одну роботу мають, як би то найбільше підлеститися кесареві. Від часу до часу переїжджають у позолочених повозках молоді римлянки, ледве-що убрані, гарні, як гуриси, — вони одурюють своїми пахощами... Юрба виє... Входить до цирку золота римська молодь, потомки славетних Гракхів і Сципіонів, умальовані й упудровані, як куртизани, угинаються під тягарем зброї, котрої не всилі носити, украшені квітами, покриті дорогіциніми каменями, оперті недбало на рамена азійських хлопят.

Юрба метнулася через глибокі аркади до середини, щоб бачити криваві ігрища. Ось приходять найславніші глядіятори, оточені юрбою цікавих, що вітає їх, як королів; вони гордо та віднехочу відповідають на гучні привіти й захвати юрби. Почесті й відзнаки, якими обдаровувала старинна республіка своїх переможців, припадають тепер у паї цим мистцям смерти. Для них то вибудував кесар Веспазіян цей цирк і отвирає його торжеством, що триває сто днів, в продовж яких гине п'ять тисяч диких звірів, і триста людей кровю забарвлює землю. Тиберій запрошує глядіяторів до свого столу. Калігуля підчас пиру поводиться з ними, як з товаришами. Нерон зітхає до слави — стати одним з них. Давня гармонія між духом і матерією, та чудова гармонія, яка, здається, сплила на землю із вселенної, — пропала, й на її місці запанувало уподобання у фізичній силі, яка ділає на змисли.

Галаслива юрба обсідає величезні ступіні циркових рядів. Тут є місце для звичайних людей. Кожний римлянин може сюди увійти, крім невільників. Усе виглядає, як жива мозаїка. Тут видно шапку визволенця, там — шолом преторіянина, тут червоний плащ матрони, там білу туніку дівчини, або ясну тогу звичайного горожанина. На найвищій поверсі моряки кесаря працюють у поті чола, розпинаючи при допомозі шнурів і стовпців для охорони від жаркого проміння сонця великий пурпуровий дах. Пахощі розпливаються з алябастрових амфор, розставлених на мармуровій балюстраді, яка окружає криваву сцену. Коли здалеку загремить, як би зпід землі, рик лева або дрожжю проймаюче м'явкання тигра, юрба плеще в долоні, сміючися з дитячою радістю.

Ряд сиджень, найнижчий і найближче положений арени, є місцем, що викликає заздрість, бо звідси найдокладніше можна бачити булькотання крові і страшні корчі агонії, щось, що давало найвищий ступінь задоволення видцям. Тут були місця для вищих урядовців і інших достойників. Тут сиділи вестальські дівиці, одягнені в білі, ясні одяги, з мармуровим виглядом постаті. Жах збирав при наближенні до них, — така повага й така велич віяла з їх гордого чола, котре оживлялося й тратило свою штивність тільки тоді, коли вони витягали зпід заслони гарне рамя, жадаючи смерти для переможенного. Тут на цьому місці сиділи сенатори, що змучилися останньою розправою в сенаті над тим, які нові почесті признати кесареві, або що кесар на другий день має їсти.

Аж он задзвеніли срібні труби. Юрба вибухає криком і увінчаний золотом і лавром, як бог, входить кесар і тягне за собою червоний плащ. Він байдуже споглядає на підлещування юрби, безсилий і власною слабкістю прибитий, умальований і вкритий окрасами, як куртизана, із невиразним виглядом лиця, з каламутними очами, котрими блудно водить довкола. Є тут красавиці з усіх частей світа; але він з відразою на них споглядає. Пересит життя так і відбивається в його очах. Пан і володар усього світа. Але який він нещасливий! Нещасливіший від того бідака, що сьогодні рано замітав арену, щоб на запрацьовані кілька асів купити собі шматок хліба.

А нарід вітає оплесками кесаря-півбога, поки він не засяде

на мармуровім престолі й поки на його знак не увійдуть глядіятори.

Всі видці з непереможним вереском захвату вітають глядіяторів.

Чоловіки споглядають на них із заздрістю, жінки з пожадливістю. Всі подивляють принаду й красу півнагих тіл, атлетичні мязи й зброю, яку кожний глядіятор має згідно з родом свого мистецтва. Одні мають на собі сталевий шолом, що сягає їм по плечі. Груди в них відслонені, а в правій руці широкий штилет; інші стискають у кулаці вигострений тризуб і не мають жадної оборони крім великої сіті, яку зручно закидають на свого противника і волочуть його по землі.

Уставлені рядом перед цісарською трибуною, з передсмертною зухвалістю складають честь кесареві.

„Morituri te salutant!“ — гремить з грудей, кожного з них.

Боротьба починається. Люди, що не чують один до одного жадної ненависти, які перед хвилиною по-приятельськи цокалися чарками, тепер, як смертельні вороги, шукають і виминають один другого. Приглядаються й обчислюють, як і де можна найвлучніше вдарити противника. Той із сіткою шукає ворога, що зближається осторожно, щоб досягти його мечем. Юрба нетерпеливиться і кричить, аж укінці сітка із жакливим свистом перетинає повітря, але не оплітає озброєного глядіятора. А цей гонить уже свого противника, що, бачиться, безбронний, хутко бігає по арені, почувавши смерть за плечима. Вже вимірює смертельний удар, валить його з ніг і опирає стопу на груди противника, але ось майнув у його пам'яті проблиск давньої приязні й він звертається до юрби з допитливим поглядом, бажає прохати про ласку для переможенного...

Та кровожадна юрба не хоче позбавити себе видовища. Вие розбішена. Вони ж бо прийшли бавитися й бачити кров. І ось підноситься сімдесят тисяч випрямованих ramen із затисненою долонею і великим пальцем руки, зверненим до долу.

„На смерть! На смерть!“

І штилет затоплюється в груди переможенного. Кров, неначе фонтан, скроплює арену й невільники тягнуть трупа до spolium, де вже чимало накопичено людських тіл.

І далі забавляється римський нарід, дивлячися, як одні падають з грудьми, роздертими штилетом, інші кидаються

в корчах по арені, пробиті вістрями тризубів... Жінки вдихують з розкішшю випари крові, а патриції приглядаються з увагою конаючим, хочаби завчасу освоїтися із смертю й приготувитися до отворення собі жил при найменшій признаці цісарської неласки.

Відходять глядіятори, що лишилися при житті, ревуть дикі звірі в своїх леговищах, виголоднілі і подратовані запахом крові, що залітає до них. На арену виходять ряди полонених диких варвар, котрим дано до рук, як єдину оборону, слабкий спис.

Сміється юрба, дивлячися на їх дивовижний стрій... З глибини криївок показуються виголоднілі дикі звірі, вискакують на арену, виляють хвостом... Розкриваються їх пащі, наповнюють простір ревом... Довгий час видно, як по арені котяться в одному крузі серед рудої шерсті звірюк клуби людських тіл, усе разом як би якась одна жива несамовита маса. Тут і там зпосеред тої маси піднесеться вгору долоня, щоб останнім зусиллям розпуки завдати удар, аж укінці упадають відірвані від тіла члени, кров бе на арену. Чути харкіт агонії, хрупіт ломаних костей, клапання клів, мляскання язиків... Тиша. Спокій...

Наближається найцікавіше видовище, що потрясе невгамованим сміхом випасені черева сенаторів і груди поважних матрон. Минулої ночі зловлено в давніх римських копальнях каменя якісь чудацькі ества. Це люди, оповиті вже віддавна таємницею, що прославляють пам'ять якогось незнаного жида, розбійника, який помер на хресті у своїй батьківщині. Живуть у братній згоді і спільноті, заховуються під землею, там співають свої побожні пісні і проповідують — нечуване диво! — що всі люди на світі є однакові перед одним богом.

Серед глуму і посміховища юрби і серед штовхання й ударів, вимічених їм невільниками, входять на арену ці вороги суспільного ладу, анархісти, жертви сліпої заїлості юрби: старці з білою, як сніг, бородою, похилені віком; випростовані, горді римські легіонарії, на котрих видно сліди знуцання над ними, поки їх ще сюди прислано; солодкі, бліді дівчата, що з їх очей віє якась незглиблена тайна; відважні римські матрони, які покинули зіпсуття Риму, очаровані вогнем нової віри.

Не сподійтеся, щоб вони боронилися! Розчаруетесь ними, бо вони позбавлять вас видовища! Вони не будуть бавити вас розпукою життя, яке захищає себе.

На колінах з піднесеними вгору руками, співають тихим і лагідним хором ті самі пісні, що їх співали під землею, в катакомбах. Лев потрясає головою і посувається один крок назад, як би здивований спокоєм нових жертв; занепокоєна — обходить довкруги пантера, прижмурюючи очі, неначе б приспана тим солодким співом і осяяна золотим сяйвом, яке розкривається над головами громади християн від завмираючого сонця заходу.

Це хвилинка.

Але остаточно звірячий інстинкт бере верх, гострі пазурі падають на жертви, захоплені в молитві, і кожна жертва, чуючи, як життя втікає з пороздираного тіла, здається, бачить заслониеними кровю очима, небо, що отвирається і янголів, які спливають їй назустріч.

„Нехай вас ваш бог спасе!“ — кричить, сміючися, в почутті своєї сили, дика юрба.

Вони згинули. Благословили серед мук своїх катів. Це була нова в них сила, якої досі на світі ніхто не знав; це була — любов.

Любово! Чим ти така сильна? Ти, даєш життя й відбираєш! Всюди чую твою силу й ніде тебе не бачу... Яке твоє ім'я і де тебе шукати? Чи в розхилених листках весняної квітки, що усміхається до поранкового сонця? Чи в таємному шепоті води, що серед шуму темного лісу спливає по зимній скелі? Чи в тій безкрайній тузі, яка розриває груди людини й відриває її від цього світа й життя, складає її в жертву тій красі, якої вона своїми очима не бачить, тільки душею відчуває.

Сонце жарить, як перед двома тисячами літ. Довкола спокій. Там далеко видніється знак хреста: це копула на церкві Петра. Все минулося, але цей знак любови — з підземелля катакомб — лишився...

Прощайте, руїни. — Не можу вас забути, хоч не люблю історії.